

TEODOR DRAYZER

MALİYYƏÇİ

Tərcüməçi:
Nadir Qocabəyli

qanun nəşriyyatı

THEODORE DREISER

**THE
FINANCIER**

Frenk Kaupervud birja dəlləlidir. Birjada Filadelfiya şəhər bələdiyyəsi-nin vasitəçisi olaraq maliyyə əməliyyatları aparır, əlindəki külli miqdarda vəsaitdən istifadə edir, paralel olaraq öz biznesini də qurur və xeyli varlanır. Ancaq Frenk bu işdə tək deyil. O, Respublikaçılar Partiyası şəhər təşkilatı rəhbərlərinin şəhər xəzinədarı vəzifəsinə oturtduqları Corc Stinerlə əlbir-dir. Bacarıqsız və istedadsız, vəzifəyə ancaq qorxaq və itaətkar olduğuna görə təyin edilən Stiner diribaş və çevik, birja və maliyyə məsələlərindən son dərəcə yaxşı anlayan Kaupervudun sayəsində əməlli-başlı varlanır.

Ancaq qonşu Çikaqoda qəflətən baş verən fəlakət – irimiqyaslı yanğın hər şeyi bir anda alt-üst edir. Birjada qalxan panika Kaupervudu müflis edir və nəticədə, şəhər xəzinədarı ilə aralarındakı gizli maliyyə fırıldaqları üzə çıxır, hər iki şəxs məhkəmənin qərarı ilə həbs olunur.

Lakin onların həbsinin əsas səbəbi bələdiyyə xəzinəsindən götürülən vəsaitin israf olunması deyil. Çünki bu presedent əvvəllər də olub. Məsələ burasındadır ki, Kaupervud evli olduğu halda, partiya boslarından birinin – Batlerin qızıyla eşq macərası yaşayır və bundan xəbər tutan ata, nəyin bahasına olursa-olsun, qızının namusunu ləkələyən adamdan qisas almaq istəyir.

1

O vaxt Frenk Alcernon Kaupervudun doğulduğu Filadelfiyanın əhalisi iki yüz əlli mindən çox idi. Bu şəhərdə çox gözəl parklar, əzəmətli binalar və qədim abidələr vardı. Bizim bildiyimiz və Frenkin sonradan görüb tanıyacağı bir çox şeylər: teleqraf, telefon, malların evlərə çatdırılması, şəhər poçt şəbəkəsi və okean paroxodları hələ mövcud deyildi. Heç poçt markaları və sifarişli məktublar da yox idi. Konkalar¹ da hələ çıxmamışdı. Şəhərin mərkəzində çoxsaylı omnibuslar² dolaşır, uzaq səfərlərə gedənlər isə ləng inkişaf edən və hələ də gəmiçilik kanallarıyla sıx bağlı olan dəmiryol şəbəkəsindən istifadə edirdilər.

Frenk kiçik bir bank işçisi ailəsində dünyaya gəlmişdi, ancaq on ildən sonra o hər şeylə maraqlanmağa və ətrafındakı dünyaya diqqətlə baxmağa başlayanda bankın idarə heyətinin sədri öldü; bütün işçilərin vəzifələri müvafiq olaraq böyüdüldüyündən cənab Henri Uortinqton Kaupervuda da üç min beş yüz dollar illik məvacibi olan kassir köməkçisi vəzifəsi “miras qaldı”. Bu məvacib onun ozamankı təsəvvürünə görə parlaq idi. Odur ki Batnvud-stritdəki 21 saylı evdən Nyu Market-stritdəki 124 saylı evə köçmək niyyətini arvadına dərhal və sevincək xəbər verdi: həm rayon mərkəzinə yaxındır, həm də üçmərtəbəli kərpic ev əvvəlki mənzilləriylə müqayisə olunmayacaq dərəcədə yaxşıdır. Onların tədricən daha geniş mənzilə köçməyə ümid etmələri üçün bütün əsasları vardı, ancaq hələlik bu da pis deyildi. Cənab Kaupervud taleyindən çox razıydı.

Henri Uortinqton Kaupervud ancaq öz gözləriylə gördüyünə inanırdı və bu halından tamamilə məmnun idi – bu ona gələcəkdə bankir olmaq imkanları açırdı. O vaxtlar o, gözəgəlimli bir kişiydi, arıq-uzun, şax qaməti,

¹ Konka – keçmişdə vaqonları atla sürülən şəhər dəmir yolu və onun vaqonu

² Omnibus – çoxyerli kareet

dalğın baxışları və qulaqlarının aşağısına çatan qəşəng, səliqəylə vurulmuş bakenbardları vardı. Yuxarı dodağı uzun, düz burnundan qərribə şəkildə aralıydı, üzünü və iti çənəsini həmişə tərtemiz qırıxırdı. Qalın qara qaşları yaşıltəhər-boz gözlərinə kölgə salır, qısa hamar saçlarını tağ ayıraraq səliqəylə darayırdı. O, daim sürtük geyinir, – ozamankı maliyyə dairələrində bu, “yaxşı üslub” sayılırdı, – başına silindr qoyurdu. Dırnaqlarını daim qü-sursuz dərəcədə təmiz saxlayırdı. Bir qədər sərt adam təsiri bağışlasa da, bu sərtlik süni idi.

Cəmiyyətdə və maliyyə dünyasında irəliyə can atan cənab Kaupervud kimlə və kim haqqında danışmağı həmişə yaxşı-yaxşı götür-qoy edirdi. Mənsub olduğu dairədə ictimai və siyasi məsələlərlə bağlı kəskin və qeyri-populyar fikirlər söyləmir, axmaq hesab olunan adamlarla münasibətdən çəkinirdi. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki, heç bir siyasi əqidəsi yox idi. O, quldarlığın nə tərəfdarı, nə də əleyhdarı idi, halbuki o zaman abolisionistlərlə¹ köləlik tərəfdarları arasında kəskin mübarizə gedirdi. Kaupervud qəti şəkildə inanırdı ki, əgər yetərli sərmayəsi, bir də insanlarda özünə inam yaratmaq keyfiyyəti olsa, dəmir yollarından böyük var-dövlət qazana bilər. Onun fikrincə, Endryu Cekson Nikolas Bidlın və Birləşmiş Ştatlar Bankının əleyhinə çıxış etməkdə tamamilə haqsız idi; bu problem o zaman bütün ağıllı adamları narahat edirdi. Onu dövriyyədə olan və daim onun bankına daxil olan “şişirdilmiş pul” axını son dərəcə narahat edirdi, ancaq, buna baxmayaraq, hamı kimi, o da bu pulları sayaraq yenidən öz xeyrinə dövriyyəyə buraxır, kredit təşnəsi olan müştərilərə verirdi. Onun çalışdığı üçüncü Filadelfiya milli bankı o zamanlar bütün Amerika maliyyə dünyasının mərkəzi sayılan işgüzar bir məhəllədə yerləşirdi; bankın sahibləri həm də birjada oynayırdılar. O zaman iri və xırda “ştat bankları”na hər addımbaşı rast gəlirdi; onlar etibarsız və heç kəsə məlum olmayan aktivlərə əsaslanaraq öz təmənnasız bank biletlərini buraxır, yüksək sürətlə iflas edir, yaxud ödəmələri dayandırır. Bütün bu işlərdən xəbərdar olması cənab Kaupervudun fəaliyyətinin əsas şərtiydi, ona görə də son dərəcə ehtiyatlı olmuşdu. Təəssüf ki, istənilən meydanda uğur qazanmaq üçün onda iki zəruri keyfiyyət çatışmırdı; cazibədarlıq və uzaqgörənlik. O, iri maliyyəçi ola bilməzdi, bununla belə, onu yaxşı karyera gözləyirdi.

Missis Kaupervud açıq-şabalıdı saçları və aydın qonur gözləri olan balaca, dindar bir qadın idi, gəncliyində yetərincə cazibədar, illər keçdikcə

¹ Abolisionizm – hər hansı bir qanunun ləğvinə çalışan ictimai hərəkət

bir qədər nazlı-qəmzəli olmuş və özünü tamamilə məişətə həsr etmişdi. Üç oğlunu və bir qızını tərbiyə etməkdən ibarət olan analıq vəzifəsinə o çox ciddi yanaşırdı. Frenkin başçılıq etdiyi oğlanları onun üçün daimi tələş mənbəyi idilər, çünki şəhərin bu başından vurub, o başından çıxır, pozğun uşaqlara qoşulur, yaşlarına uyğun olmayan şeylər görüb eşidirdilər.

Frenk Kaupervud hələ on yaşından özünü anadangəlmə başçı kimi aparırdı. İbtidai məktəbdə hamı hesab edirdi ki, onun sağlam düşüncəsinə istənilən şəraitdə arxayın olmaq olar. O, müstəqil, cəsarətli və coşğun xarakterə malik idi. Siyasət və iqtisadiyyat onu uşaq yaşlarından cəlb edirdi. Kitablarla maraqlanmırdı. Görkəmcə enlikürək, şax qamətli, biçimliydi. Sifəti geniş, gözləri iri, aydın və boz idi; geniş alnı, tünd-şabalıdı rəngdə bobrik¹ stilində vurulmuş saçları vardı. Hərəkətləri kəskin və qətiyyətli idi. O öz suallarıyla hər kəsi divara dirəyərək mükəmməl və ağıllı cavablar almağa çalışırdı. Xəstəlik və kefsizlik Frenkə yad idi, onun əla iştahası vardı, qardaşları üzərində hakimi-mütləq idi: “Haydı, Co!”, “Tez tərpən, Ed!” Onun komandaları kobud deyil, amiranəydi, Co və Ed ona sözsüz tabe olurdular. Onlar lap uşaqlıqdan böyük qardaşlarına başçı kimi baxmışdılar və onun sözləriylə hesablaşırdılar.

O, daim, yorulmadan düşünürdü. Dünyadakı hər şey onu heyretə salırdı, çünki əsas suala cavab tapa bilmirdi: həyat nədir və necə qurulub? İnsanlar dünyada necə peyda olublar? Onların vəzifəsi nədən ibarətdir? Hər şeyin əsasını kim qoyub? Anası ona Adəm və Həvva haqqında əfsanəni danışmış, ancaq o inanmamışdı.

Kaupervudlar balıq bazarının yaxınlığında yaşayırdılar; banka atasının yanına gedərkən, ya da dərstdən sonra qardaşlarıyla küçələri sülənərkən Frenk akvarium qoyulan vitrinin qarşısında dayanıb baxmağı xoşlayırdı; Delaver körfəzindən olan balıqçılar onu tez-tez dənizin dərinliklərinin hər cür əcaiblikləriylə doldururdular. Bir dəfə orada dəniz aygırı gördü, ata oxşayan balaca bir canlıydı, başqa bir vaxt öz xüsusiyyətləriylə Benca-min Franklinin məşhur kəşfini izah edən elektrikli ilanbalığı görmüşdü. Günlərin bir günü akvariuma omar² və mürəkkəbböcəyi³ buraxmışdılar və Frenk bütün ömrü boyu unutmayacağı, bir çox şeyləri anlamaqda ona

¹ Bobrik – saçı dibdən vurdurub, başın qabaq tərəfində dik tüklər saxlamaq

² Omar – onayaqlı iri dəniz xərçəngi

³ Mürəkkəbböcəyi – dəniz molyusku

kömək edəcək bir faciənin şahidi oldu. Maraqcıl avaraların söhbətindən omara heç bir yem verilmədiyini eşitmişdi, çünki mürəkkəbböcəyi onun təbii ovu sayılırdı. Omar şüşə qabın dibindəki qızılı qumun üzərində uzanmışdı və sanki heç nə görmürdü; onun gözlərinin qara bəbəklərinin hara baxdığını müəyyənləşdirmək mümkün deyildi, bəlkə də, onları mürəkkəbböcəyindən ayırmırdı. Bir parça donuz piyini xatırladan qansız və mumşəkilli mürəkkəbböcəyi torpeda kimi təkənlərlə hərəkət etsə də, düşmənin amansız qısqacları hər dəfə onun bədəninin bir hissəsini qoparırdı. Omar mancanaqdan buraxılmış kimi mürəkkəbböcəyinin mürğüləyirmiş kimi göründüyü yerə tullandı, o isə sıçrayaraq arxasınca buraxdığı mürəkkəb buludunun arxasında gizlənirdi. Ancaq bu manevr həmişə uğurlu olmurdu. Onun bədəninin və quyruğunun hissələri hər dəfə dəniz yırtıcısının qısqaclarına ilişib qalırdı. Gənc Kaupervud ovsunlanmış kimi hər gün bura qaçıb gəlir, bu faciənin gedişini izləyirdi.

Bir gün səhər o, burnunu az qala şüşəyə söykəyərək vitrinin qarşısında dayanmışdı. Mürəkkəbböcəyindən ancaq formasız bir topa qalmışdı; onun mürəkkəb kisəsi də, demək olar ki, boş idi. Omar akvariumun küncündə gizlənib, çox güman ki, döyüşə hazırlaşdı.

Bu amansız çarpışmaya heyran olan oğlan boş vaxtlarında pəncərənin qabağında dayanıb tamaşa edirdi. Artıq tezliklə, bəlkə də, bir saatdan sonra, bəlkə də, sabah mürəkkəbböcəyindən heç nə qalmayacaqdı; omar onu öldürüb yeyəcəkdi. Frenk baxışlarını akvariumun küncündəki misəçalan yaşıl rəngli dağıdıcı maşına yönəltdi. Maraqlıdır, bu, tezmi olacaq? Bəlkə də, elə bu gün oldu. Axşam gərək yenə gəlsin.

Axşam düşdü və gözlənilən baş verdi. Vitrinin qarşısına bir dəstə adam yığılmışdı. Omar küncə çəkilməmişdi, iki yerə parçalanmış və çoxusu yeyilmiş mürəkkəbböcəyi onun qarşısındaydı.

– Axır ki, parçalandı! – oğlanın yanında dayanan biri dedi. – Mən bayaqdan buradayam: bir saat qabaq omar qəfil sıçrayaraq onu tutdu. Mürəkkəbböcəyinin gücü tükəndi, müqavimət göstərə bilmədi. İstədi ondan qaçsın, ancaq omar da elə bunu gözləyirdi. O öz qurbanının kiçik hərəkətini belə əvvəlcədən hesablamışdı və bu gün, nəhayət, onun axırına çıxdı.

Frenk gözlərini bərəldərək baxırdı. Bu anı buraxdığına görə xeyli diltor olmuşdu.

“Elə belə də olmalıydı, – o, ürəyində dedi. – Mürəkkəbböcəyi yetərin-cə çəvliklik göstərə bilmədi”. O, baş verən hadisəyə qiymət verməyə cəhd

etdi. “Mürəkkəbböcəyi omarı öldürə bilməzdi, bununçün onun heç bir silahı yoxdur. Omar isə mürəkkəbböcəyini öldürə bilər, onun əla silahları var. Mürəkkəbböcəyinin yemi yoxdur, omarın qarşısında isə şikar – mürəkkəbböcəyi var. Bu nəyə gətirib çıxarmalıdır? Başqa cür ola bilərdimi? Yox, o buna məhkum idi”, – o, evlərinə çatanda fikrini tamamladı.

Bu hadisə Frenkdə unudulmaz təəssürat doğurdu. Ona uzun müddət əzab verən “həyat necə qurulub?” müəmmasına ümumi cavab tapmışdı: bütün canlı aləm belə – bir-birinin hesabına yaşayır. Omarlar mürəkkəbböcəklərini və digər məxluqları yeyir. Bəs omarları kim yeyir? Əlbəttə, insanlar. Hə, əlbəttə, cavab budur. Bəs insanı kim yeyir deyə o, dərhal özündən soruşdu. Yəni başqa insanlar? Yox, vəhşi heyvanlar. Bir də hindular və adamyeyənlər. Bir çox insan dənizdə və bədbəxt hadisələrdə həlak olur. O, insanların da bir-birilərinin hesabına yaşadıklarını bilmirdi, ancaq bir-birilərini öldürdüklerini bilirdi. Götürək elə müharibələri, küçə davalarını, talanları, basqınları. Basqını o, bir dəfə öz gözləriylə görmüşdü. Məktəbdən qayıdarkən bir dəstə adamın “Public lejer” qəzeti redaksiyasına hücumuna şahid olmuşdu. Atası bunun səbəbini ona izah etmişdi. Ehtiraslar qullara görə qızıışmışdı. Hə, hə, əlbəttə! İnsanlar bir-birilərinin hesabına yaşayırlar. Axı qullar da insandır. O zaman onları qızıışdıran da elə bu olmuşdu. Bir qrup insan o biriləri – qaradəriliyələri öldürməyə başlamışdı.

Frenk çıxardığı nəticələrdən məmnun halda evə qayıtdı.

- Ana! – o, içəri girən kimi qışqırdı. – O, axır ki, onu öldürdü!
- Kim? Kimi? – anası təəccüblə soruşdu. – Tez ol, get əllərini yu.
- Omarı deyirəm, atamla sənə danışmışdım ha. Mürəkkəbböcəyini öldürdü.
- Yazıq! Burada maraqlı nə var ki? Tez ol, əllərini yu!
- Nə danışırısan, belə şeyi həmişə görmək mümkün deyil! Məsələn, mən ilk dəfə gördüm.

O, həyəətə çıxdı, burada su kolonkası, onun yanında ayaqları yerə basdırılmış stolun üstündə suyla dolu vedrə və parıldayan tənəkə ləyən vardı. Frenk əllərini və üzünü yudu.

– Ata, – o, şam yeməyindən sonra atasına müraciət etdi, – yadımdadır, sənə mürəkkəbböcəyi haqda danışmışdım?

- Yadımdadır.
- Bax o artıq yoxdur. Omar onu yedi.

– Nə danışırısan! – atası laqeydcəsinə cavab verdi və qəzetini oxumağa davam etdi.

Ancaq Frenk gördüyü, həyatda qarşılaşdığı şeylər haqda uzun müddət düşünürdü, çünki artıq kim olacağı və taleyinin necə olacağıyla bağlı suallar onu məşğul etməyə başlamışdı. Pul sayan atasını müşahidə edərək qərara gəlmişdi ki, ən yaxşısı bank işidir. Atasının iş yerinin olduğu Üçüncü küçəni isə dünyanın ən gözəl, ən ecazkar küçəsi hesab edirdi.

2

Frenk Alcernon Kaupervudun uşaqlığı ailə rahatlığı və rifah içində keçdi. On yaşınacan yaşadığı Batnvud-strit istənilən oğlan uşağının könlünə olardı. Burada, əsasən, ağ mərmər pilləkənli, qapılarında və pəncərələrində mərmər lövhələr olan ikimərtəbəli qırmızı kərpic evlər üstünlük təşkil edirdi. Küçə boyu sıx cərgəylə ağaclar əkilmişdi. İri yumru çay daşları döşənmiş küçə yağışda yuyularaq tərtəmiz parıldayır, daim azacıq nəm olan qırmızı kərpic səkilərdən isə sərinclik vururdu. Hər bir evin arxasında ağaclı həyət vardı, çünki buradakı torpaq sahələrinin eni yüz fut idi, evlər küçəyə yaxın olduğundan onların arxasında xeyli boş yer qalırdı.

Ata və ana Kaupervudlar yetərinə sadə və həssas insanlar idilər, öz uşaqlarıyla birlikdə sevinməyi və şadlanmağı bacarırdılar. Odur ki ata Nyu Market-stritdəki yeni evə köçməyə qərar verəndə Frenkin doğulmasından sonra hər iki-üç ildən bir daha bir uşağın artdığı və dördə çatdığı ailə kiçik canlı bir dünyaydı. Henri Uortinqton Kaupervud daha məsuliyyətli vəzifəyə irəli çəkildikdən sonra əlaqələri durmadan genişlənir və o, yavaş-yavaş mühüm şəxsə çevrilirdi. O, çalışdığı bankın bir çox iri sərmayəçiləriylə tanış olmuşdu və işiylə bağlı digər bankirlərin evinə gedib-gəldiyindən onu Birləşmiş Ştatlar Bankında, Dreksellərin, Edvardların və bir çox başqalarının banklarında “öz adamları” hesab edirdilər. Birja dəllalları onu güclü maliyyə qurumunun nümayəndəsi kimi tanıyırdılar və o, hər yerdə çox ağıllı sayılmasa da, yüksək dərəcədə dürüst və tərbiyəli iş adamı adı qazanmışdı.

Gənc Kaupervud getdikcə atasının işlərinə daha çox diqqət yetirirdi. Ona banka gəlməyə daha çox şənbə günləri icazə verilir və o, broker